

LADISLAV NAGY:**Od romance k románu a zase zpět**

Praha: Argo 2019, 158 s.

Analýzy a opisy vzťahu medzi historickou prózou a historiografiou, medzi literárnou fikciou a historickým faktom na pozadí peripetií, ktoré historická próza absolvovala od romance k románu a zase naspäť, predkladá pozoruhodná kniha, ktorej autorom je Ladislav Nagy. Nagy je prekladateľ z angličtiny, ale v knihe nezaprel ani svoje filozofické vzdelanie, čo predstavuje pridanú hodnotu jeho reflexií. V deviatich kapitolách *Román jako protiklad romance? Historická skutočnosť a fikce v románu a romanci; Waverley aneb před šedesáti lety; Zrození historické prózy; Historický román a kostlivec dějin; Narativita a reprezentace historie; Vyprávění jako součást lidského údělu; Romance 20. století*, autor prezentuje trajektóriu od romance k románu, pričom povedané spolu s ním, vyhol sa tak relativite, podľa ktorej je každá narácia rovnako platná, ako aj totalitným nárokom na imperatívnu pravdu o minulosti. Prirodzene, Nagy nemá ambíciu obsiahnuť celé pole historickej prózy a už vôbec si nemyslí, že by sa otázka vzťahu histórie, reality a fikcie dala raz a navždy definitívne vyriešiť. Jeho inšpiráciou bol záujem o históriu v hlavnom prúde beletrie v ostatných tokoch na prelome dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia, ale aj diskusie o literárnej historiografii, vyprovokované Haydenom Whitem. Nejde mu o sumarizáciu žánru, akým je historický román, ani o analýzu jeho naratívnych postupov, ale o určenie pomyselnej demarkačnej čiary medzi historickou fikciou a historickým faktom. Samozrejme, výber autorov vychádza z Nagyho profesijnej orientácie, a tou je anglicky písaná literatúra, no nie je to rozhodujúce, lebo je tu jedna výhoda, pretože vo všeobecnosti sa pokladá za počiatok historickej prózy dielo Waltera Scotta a vo svetovej beletrii v počte prekladov dominuje anglická literatúra.

Je fakt, že hranice historickej fikcie aj jej žánrová pestrosť sú neostre – radia sa sem horory, romance, trilery, fantasy, detektívky a pod. (s. 14). Nagy vychádza z mnohých prác literárnych teoretikov, medzi ktorými treba spomenúť aspoň mená Jerome de Groot, Antonia Susan Bayttová, David Leon Higdon, Ian Watt, Suzanne Keenová, Fiona Robertsonová, ale aj György Lukács a Herbert Butterfield, Avrom Fleishman a i.

Romanca sa vnímala ako niečo nenáročné, prvoplánovo páčivé, na rozdiel od románu, ktorý nemal len zabávať, ale aj vzdelávať. Toto rozlíšenie pretrvalo až do dvadsiateho storočia (s. 21). Nagy v celej práci argumentuje, že historická fikcia sa zrodila v prostredí, kde hranice medzi fikciou a autorovou imagináciou boli neurčité, pričom práve román osemnásteho storočia poskytoval záchytný bod. „Tato studie proto tvrdí, že ono velmi často užívané spojení historický román není vůbec samozřejmé a že v dějinách fiktivní literatury zabývající se historií lze sledovat výrazné vymezení proti romanci, příklon k románu coby nositeli ideje pokroku a následně opět návrat k romanci jakožto výsostně postmodernímu žánru, který umožňuje nahlížet historické příběhy bez teleologie a zároveň nečiní onu tolik problematickou spojku mezi osobní historií a historií obecnou“ (s. 23). Osobitne veľkú pozornosť venuje analýze rozdielov medzi romancou a románom, pričom pre román má byť charakteristický nárok na pravdivosť. Nagy demonštruje túto stratégiu na dielach Waltera Scotta a Samuela Richardsa.

Na pozadí úvah a rozborov Roberta Mayera Nagy tematizuje súvislosť medzi raným románom, napríklad z pera Daniela Defoea, a historickými debatami (s. 39 – 40). Veľa miesta zaberá aj výklad Williama Godwina, interpretácia jeho názorov na vzťah medzi historiografiou a romancou (s. 43 – 46). V mnohom Nagy nadväzuje aj na Györgya Lukácsa a na príklade jeho interpretácie Scottovho *Waverley* hovorí o vyjadrení Zeitgeistu a v danom diele vidí most spájajúci prítomnosť s minulosťou. V tom sa nachádza aj odlišnosť od historizujúcej romancy predromantického obdobia (napr. gotický román). Postupne sa Nagy dostáva k tomu, že akákoľvek debata o povahe historickej prózy sa dostane do bodu, v ktorom je relevantné tematizovať vzťah medzi históriou, ktorú predkladá literatúra, a historiografiou. Nagy pripomína Robina Georga Collingwooda a jeho prácu *Idea dejín*. Tvrdí, že obe formy motivuje snaha o celistvosť, pričom ich spoločným pracovným nástrojom je imaginácia. Na tento problém nadviazala v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia naratívistická historiografia, podľa ktorej historické porozumenie je nemožné bez logiky naratívneho diskurzu.

„Dopad na historiografii je zřejmý: z historického narativu, který tradičně chápeme jako zprávu o dějinách, jako cosi reálného, se stává relativizovatelné vyprávění...“ (s. 74). Nagy upozorňuje, že dnes absentujú kritériá hodnotenia súčasnej prózy, presnejšie hodnotenie výsostne literárne, čo signalizuje, že vyhranenosť literárneho diskurzu z prelomu osemnásteho a devätnásteho storočia, ktorá pretrvávala do dvadsiateho storočia, bola anomáliou (s. 75).

Od šesťdesiatych rokov minulého storočia pritiahol pozornosť Hayden White, ktorý pokladá históriu za druh poznania na pomedzí vedy a literatúry; tvrdí, že činnosť historika sa v mnohom podobá na činnosť románopisca – obaja vychádzajú

z nejakých kľúčových údajov a z nich vystavajú príbeh. Postupne sa toto tvrdenie radikalizovalo a z teórie histórie prešlo do literárnej teórie. White exploatoval ruskú formálnu školu (pojmy sujetu a fabule nahrádza pojmy kroniky a príbehu). Pojem kroniky, ako tvrdí Nagy, je však najslabším ohnivkom Whiteovej koncepcie, lebo je to akákoľvek sekvencia udalostí. Kým v raných esejach sa White (*Tropiky diskurzu*) venoval technickým otázkam narácie, neskôr – napríklad v eseji *Hodnota narativity v reprezentácii reality* z roku 1980 – spája charakter narácie s kultúrnymi a všeobecnými ľudskými problémami.

Podľa Nagyho historický román v porovnaní s realistickým románom vykazuje deficit, pokiaľ ide o prepracovanosť individuálnych osudov, pričom tento nedostatok supluje odkazmi na koncepty histórie. „Jak však číst historickou prózu v době, kdy čtenář tyto koncepce dějinného vývoje neuznává, nevěří jim, anebo mu jednoduše přijdou zbytečné?“ (s. 85) Nagy hovorí o rozpore medzi takzvanou monumentálnou a antikvárnou históriou, ktorá sa tiahne celými dejinami a načrtáva problematickosť vzťahu medzi históriou a románom, ktorá sa nezmenila ani po etape rozkvetu historického románu v devätnástom storočí. Už vtedy sa ukázala jeho vnútorne protirečivá forma (s. 95). V tejto súvislosti Nagy pripomína a vykladá esej *O historickom románe* Alessandro Manzoniho (s. 95 – 104), ktorý pokladal historický román za nemožný, lebo čitateľovi neumožňuje rozlíšiť medzi faktom a invenciou a nenaplnia teda ani svoju ambíciu, ponúknuť čitateľovi reprezentáciu toho, čo sa odohralo. Metaforu kostlivca dejín Nagy exemplifikuje aj na Manzoniho eseji *Príbeh potupného sloupu*, lebo tu ide skôr kreatívny prepis dokumentov než o prozaický uzavretý žáner „... soudobá literatura zabývající se historií sahá pro svou inspiraci do doby před nástupem realistického románu a do oblastí, které během jeho obrovského rozvoje zůstaly jaksi na okraji, což je přesně případ textu, jako tento“ (s. 106).

V kapitole *Narativita a reprezentace historie* sa Nagy venuje analýze Whita, jeho jednotlivým dielam s akcentom na lingvistické stratégie – formálny argument, zápletky a vysvetlenie – a štyri hlavné mody historického vedomia, ktoré formuje tropologická stratégia (metafora, metonymia, synekdocha a irónia). Hoci každý historik má aspoň implicitne nejakú filozofiu dejín – nech už ide o naratívneho historika, akým bol napríklad Jules Michelet, alebo filozofujúceho historika, akým bol Karol Marx – Nagy vidí vo Whiteovi skôr kritiku ako systematiku a upozorňuje na jeho prílišný psychologizmus a prístupy, medzi ktorými osciluje jeho uvažovanie (analytická filozofia histórie, škola *Annales* a hermenutická filozofia, najmä Ricœur a postštrukturalisti). „Nejsilnejší východisko Whiteovi poskytuje filozofie Paula Ricœura – umožňuje mu totiž skloubit to, čo sa na prvý pohľad javí ako neslučiteľné, a navyše prisuzuje vyprávaniu ústrednú úlohu vo vnímaní času: od hegelovského

propojení mezi historií a smyslem dějin se posouváme k významu historie jakožto prostředku poznání času“ (s. 125). Nagy poznamenáva, že kým narativita v historiografii devätnásteho storočia sa pohybovala v intencii realistického románu svojej doby, chcela postihnúť celok a ponúknuť ucelený výklad, historická fikcia v dvadsiatom storočí naproti tomu odmieta tradíciu aj konvencie realistického románu, vracia sa k starším žánrom, odmieta jednotu aj celistvý výklad (s. 125). Ocitáme sa tak v situácii, že narácia rozpráva sama, máme svet, v ktorom hovorí každý, len je to vcelku jedno. Význam stráca aj historická fikcia aj historiografia (s. 127). Nagy tvrdí, že pokým White nivelizoval historickú fikciu a historiografiu, Ricœur na podklade fenomenológie tento rozdiel rešpektuje a pre historickú fikciu uzurpuje ponímanie naratívu ako alegórie času. Päťdesiate a šesťdesiate roky zanevrelí na realistický román založený na autobiografickej projekcii a napriek rozdielom medzi vývojom na kontinente a v Británii spájalo ich odmietnutie historickej fikcie (s. 134 – 135).

K obratu prichádza koncom šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov, keď nastupuje naratív postmoderny v úsilí recyklovať historický materiál. V tomto kontexte sa v knihe uvádza román *Alexandrijský kvartet* od Lawrence Durrella, ktorý v labyrinte príbehov vykazuje žánrové znaky romance (s. 135 – 136). Súčasná próza, počnúc šesťdesiatymi rokmi dvadsiateho storočia, si už nenárokujú status realizmu, realistického historického rozprávania, nemá ani tak ambíciu obhajovať, ale skôr spochybňovať. Nagy spomína diela Barryho Unswortha, Margaret Atwoodovej; príbeh nie je vystavaný na zápletke, úlohou je tlmočiť nejakú ideu, nie vykresliť drobnokresbu postáv. Modernistická próza je vyvrcholením dlhej tradície, nie rozchodom s ňou (s. 143). V ostatných desaťročiach sme svedkami návratu žánrovej literatúry (John Fowles, James Gordon Farrell), táto literatúra je pritakaním romanci. Klasická téza, že žánrová literatúra je útekom od reality, kým realistický román je takzvaná vysoká literatúra, exemplifikuje spôsob, ako odhaliť neznáme aspekty reality je dnes pasé. Podľa Nagyho fakt, že romanca sa opäť objavila na scéne, zrejme súvisí s problematizáciou pojmov identity a pravdy. „Interpretace historie, která historií nikdy ani nebyla, vlastně naplňují Nietzscheovo dictum, že dějiny jsou neustálá interpretace, čímž se ale moderní historizující próza ocitá ve zvláštním bludném kruhu“ (s. 146). Totiž prezentuje dejiny, ako výsledok kolízie rozličných ideologických, mocenských, politických zápasov, ktoré historizujúca próza spracúva diskurzívnymi postupmi zaťaženými uvedenými konotáciami (s. 146).

Kniha zaujme aj tým, ako usúvzťažňuje filozofické názory Descarta, Locka, Huma, Hegela s predstavami o kánonoch a pravidlách románu a romance. Autor čitateľa bezpečne naviguje rozbúrenými vlnami literatúry a objasňuje historickú fikciu,

jej status a funkciu nielen v umeleckej literatúre, ale aj v historickej vede. Dvojdomosť Nagyovi umožnila prezentovať spleť žánrov, akými sú romanca a román a dať ich do kontextu s chápaním dejinnosti v historiografii. Kniha určite zaujme nielen filozofov a literátov, ale mali by po nej siahnuť aj historici, a najmä všetci tí, čo dôverujú naratívnym postupom a v duchu konštrukcionizmu (nech už epistemologického, ontologického alebo lingvistického) popierajú možnosť odlíšenia fikcie od faktu.

Tatiana Sedová

Tatiana Sedová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: tanasedova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1888-9592>